

BANKA SLOVENIJE; PRISPEVEK K POJASNJEVANJU SLOVENSKEGA NEOLIBERALIZMA

Več kot trideset let sem delal v Banki Slovenije. Imel sem privilegij, da sem spremljal neoliberalno osvajanje Slovenije s same prve frontne črte. Delček te zanimive izkušnje sem spravil v spodnje gradivo. Tekst je kar dolg, ampak upam, da dovolj prijazen za branje. Lep pozdrav, Franček Drenovec, 2.6.2020

[1.] KAJ JE ZARES DELALA BANKA SLOVENIJE; »Prvo obdobje«

Banka Slovenije (BS) je imela vse od leta 1991 pa do leta 2006, v obdobju z lastno slovensko valuto, eno vodilnih vlog v ekonomskem krmiljenju države. Predvsem v kaosu prvih let tranzicije je bila skoraj edino delujoče – in zelo dobro delujoče – makroekonomsko sidro sistema. Zaupanje v BS je bilo izjemno: v anketah javnega mnenja sta bila takrat redno na vrhu »slovenski tolar« in Banka Slovenije. O tem obdobju ne vemo danes ničesar, ali pa same neumnosti, pa je bilo eno najpomembnejših v novejši slovenski zgodovini.

Glavna usmeritev kompleksnih politik BS (ki jih na tem mestu žal ni mogoče opisati) je bilo preprečevanje zloma izvozne industrije. Nikakor ni samoumevno, da je ta naš osrednji proizvodni sektor, takrat še sorazmerno mlad, preživel trojni šok odcepitve, systemskega in političnega kaosa ter nujne restriktivne denarne politike (ob izhodiščni 300-odstotni inflaciji, ki je bila po 25 inflacijskih letih vcepljena globoko v vsa ekonomska obnašanja). Pogosto berem, da je šlo v začetku tranzicije vse narobe, pa ni; ta narativ je lahko le plod ideološke omejenosti ali neznanja. Tudi – če ne kar predvsem – po zaslugi politik BS je izkazovala Slovenija že po nekaj letih odlične ekonomske in razvojne rezultate: visoko gospodarsko rast, podprto z rastjo produktivnosti in plač ter v prvem obdobju še z zelo malo načeto socialno skladnostjo (realne plače so rastle najhitreje v prvih, še kriznih letih, česar tukaj ne bi pojasnjeval), brez zadolževanja in v zanesljivem zunanjem in fiskalnem ravnovesju. Zato je bila Slovenija prva od »novih demokracij«, ki so jo pripustili v elitno združbo evrske Evrope.

BS je podedovala svoj visok profesionalni profil iz časa pred osamosvojitvijo, ko so se njena vodstva in strokovne službe kalile v medrepubliških interesnih bojih znotraj Narodne banke Jugoslavije (na koncu pod odličnim vodstvom guvernerke Milice Ozbič). Osamosvojitve je potekla brez sprememb v kolektivu, politiki pa so zagotovili novi BS tudi dva dobra guvernerja: od marca 1991 do marca 2001 v dveh mandatih Franceta Arharja (»katoliške« provenience, vzgojenega strokovno v Narodni banki Slovenije) in potem do marca 2007 Mitjo Gasparija (LDS-ovskega »liberalca«, prav tako predhodno iz NBS, med letoma 1992 in 2000 pa ministra za finance). Imela je odlično zasedbo Sveta BS, ki so ga tedaj sestavljali tudi zunanji člani iz podjetij in univerz. Strokovnost in profesionalnost tistih sestav Sveta BS sta bili popolnoma neprimerljivi s čimer koli v današnji slovenski državni sferi. In seveda ne bom pozabil na »svetovanje« vrhunskega ekonomista Velimirja Boleta.

Bole je vse od začetka pa do prevzema evra dejansko vodil BS (in bil do leta 2004 zelo vpliven tudi na ministrstvu za finance). Če kdo še ne ve, brez Boleta ne bi bilo nič, ampak naj tudi ve, kako ogromno težo ima to dejstvo. Komunikacija s prvim guvernerjem je bila sprva še otežena. Vodilni mož BS se je z dejanskim vodenjem človeka »kontinuitete« težko sprijaznil, a je imel Bole podporo vseh drugih članov Sveta, tudi profesorja Ribnikarja, ki mu je Arhar najbolj zaupal. Teh napetosti je bilo konec po finančnih zlomih držav vzhodne Azije leta 1997 in Rusije leta 1998, ki so jih povzročile prav politike, ki so jih zagovarjali Arharju ideološko bližji sogovorniki.

»Drugo obdobje«

Leta 2007 se je začelo v BS lomiti. S prevzemom evra 1.1.2007 se je končalo tvegano obdobje monetarne samostojnosti, **politikom so se odprla nova obzorja.** Marca 2007 se je iztekel mandat guvernerja Gasparija, ki je pripeljal Slovenijo v evro. Za naslednji mandat je kandidiral poleg njega (s to neprekosljivo referenco) še favorit SDS-ove vlade Boštjan Jazbec, od leta 2003 član Sveta BS (takrat z edino referenco, da je tri leta prej doktoriral na ljubljanski Ekonomski fakulteti in bil potem tam asistent). Predsednik republike Drnovšek je predložil parlamentu v imenovanje Gasparija in zavrnil Jazbeca (»za katerega menim, da ne bi bil neodvisen guverner«). O Jazbecu se je že takrat vedelo vse, kar je bilo za vedeti.

Na to se je odzval predsednik vlade Janša z valom obtožb na račun Gasparija (o katerih lažnosti pričajo tudi gradiva ameriške ambasade, ki jih je objavil Wikileaks). A je svinjarija delovala ter je obtičala BS aprila brez guvernerja. V Sloveniji gre taka stvar mimo neopaženo, ne pa v Evropski centralni banki (ECB), ki smo se ji ravnokar ponosno pridružili in ki je morala kršiti lastne predpise, da je vabila na svoje seje slovenskega namestnika guvernerja Andreja Ranta. Po njenih vse resnejših opozorilih se je julija 2007 Janševa parlamentarna večina, ki pred tem ni spustila skozi niti Ranta, le sprijaznila s svojim nadomestnim kandidatom Markom Kranjcem. Kranjec je bil dober minister za finance v prvem letu prve Demosove vlade, zatem do leta 1997 eden izmed viceguvernerjev BS in zatem veleposlanik RS pri Evropski uniji. (Vsi trije guvernerji BS po uvedbi evra so prišli z Janševih kadrovskih list.)

Ta konflikt iz leta 2007 označuje – po tem, ko je decembra 2004 prevzel vlado Janez Janša z agresivnim neoliberalnim programom (enotno davčno stopnjo itd.), katerega polno realizacijo je preprečil veliki sindikalni upor – konec **»prvega obdobja«** slovenske tranzicije in začetek značilno drugačnega **»drugega«**. Danes že lahko ocenimo, kako radikalen je bil ta **prelom iz 2004–2007**: ne samo prelom v vladi, temveč, takrat še manj vidno, tudi ta v centralni banki.

Zlom projekta slovenske kapitalistične tranzicije in njegova deformacija v projekt neoliberalizacije sta se začela že nekaj let prej (a) z drsenjem vladne LDS v ceni, vsega drugega oskubljeni liberalizem na eni strani ter (b) dobro organizirano promocijo vulgarne, za periferijo prirejene neoliberalne filozofije »mladih ekonomistov« na drugi. A je sistem nekako do prevzema evra, ko so bila tveganja še velika, še zdržal. Potem so (c) prevzela vajeti poslovno-politična omrežja, ki so spravila Slovenijo najprej v finančni zlom in po njem v skoraj kolonialno podreitev. **V obeh korakih propadanja** je odigrala glavno vlogo Banka Slovenije.

Kaj mislim s spremembo »poslovno-političnih omrežij«? V prvem obdobju tranzicije je najvplivnejši politični establišment deloval še v okvirih preteklega slovenskega razvojnega modela, ki je veleval prednostno podpiranje tehnološkega in poslovnega napredovanja slovenske izvozne industrije. (K temu modelu, ki je bil zaradi zahtevane avtonomije podjetniških vodstev na samem robu omejitev takratne jugoslovanske stvarnosti, so se povrnili partijski »konservativci« po prehodni prevladi Kavčičevega zaletavega, s financami in delničarstvom obremenjenega liberalističnega entuzijazma.) Industrija je sprva napredovala z uveljavljanjem na jugoslovanskem trgu, v desetletju pred osamosvojitvijo pa je že pridobivala kakovost, ki ji je omogočila – že takrat – široko razpredeno prehajanje na trge EU.

Lahko se vprašamo, zakaj je ortodoksno liberalni Drnovšek, ki je bil leta 1991 med pobudniki svetovalne misije ameriških »čikaških dečkov«, glede makroekonomskih politik na koncu podprl Američanom nasprotni Boletov pristop, ki je bil po enostavnih liberalističnih merilih skrajno sporen. Podprl ga je zato, ker se je zanesel na opozorila vodilnih ljudi izvoznega gospodarstva, ki so jim bile implikacije ameriškega načrta zelo jasne. **Takrat je bilo to še merodajno.**

S tranzicijskim liberaliziranjem in privatiziranjem pa so počasi pridobivale na teži tudi druge vrste interesov. Tehnološko naprednejša industrija daje Sloveniji njen izvoz in s tem njen tako želeni uvoz, daje zaposlitve in plače in davke in je žarišče uveljavljanja kakovosti in profesionalnosti v gospodarstvu. Je daleč najpomembnejša za blaginjo Slovencev. Ni pa bila več pomembna za prodirajoče nove neoliberalne elite. Posluje v svetovni konkurenci in ne ustvarja velikih dobičkov in kupov denarja. Novi politiki so šli raje v španovije z monopolisti domačega trga (katerih glavnina, gradbinci, je potem s to pomočjo ropala državo v njenih investicijskih poslih.)

Velja se spomniti kampanje medijev SDS in časopisa Finance proti »izvoznemu lobiju« in njegovim »rdečim direktorjem«, ter postavljanja slovenske razvojne dileme v dihotomijo med temi »old boys-i« na eni strani ter »mladimi ekonomisti« na drugi, med tako opredeljenim starim in odsluženim na eni strani ter novim, mladim, »pomladnim« na drugi. Ko je začel teči v državo brezmejni kredit, so ambicije slovenskega novopečenega neoliberalizma dokončno zavzele še vso drugo politiko. Z bazo v slovenski podjetniški drugi ligi, pripeti na naš miniaturni domači trg (v trgovini, gradbeništvu ... in pivovarstvu) je stekla značilna vzhodnoevropska oligarhizacija. Slovenija je prestopila – šele takrat – v »vzhodno Evropo«.

Prvi korak propadanja: 2007–2008

Banka Slovenije je ustavni in zakonski nadzornik slovenskega bančnega sistema in s tem glavni nadzornik finančne stabilnosti v državi. Vse do leta 2006 je opravljala to vlogo odlično, pa so bili pritiski z agresivnih svetovnih »finančnih trgov«, podprti s sovpadajočimi domačimi interesi, prisotni že takrat in so povzročili finančne zlome že v poznih devetdesetih na Češkem, v Rusiji in vzhodni Aziji. Ustavna in zakonska naloga BS je bila, da prepreči tisto strahotno napihovanje slovenskih bančnih bilanc v letih 2007 in 2008.

Zunanje zadolževanje bank, ki je financiralo tedanja privatiziranja in v resnici predvsem gradbeno investiranje, zaradi katerega so nastajali v mnogih delih gospodarstva ogromni dobički, ki so utemeljevali finančne konstrukcije privatizacijskega zadolževanja – se je razmahnilo že vsaj dve leti prej, še pred evrom. Ta začetni tok pa je le treba dati tudi v kontekst predhodnega skoraj 30-letnega izpada kredita in investiranja v »domačem« sektorju. Kazalniki narodnogospodarskih neravnovesij so začeli prehajati v občutljivo območje šele v drugem četrtletju 2007. Potem pa stečejo te reči v majhni državi zelo hitro (Jugoslavija je padla leta 1979 v svoj terminalni bankrot po samo dveh letih čezmernega zadolževanja).

Strokovne službe BS so že pred polletjem 2007 opozarjale na deformiranje bančnega in širšega ekonomskega okolja, a zdaj že brez odziva vodstva. Opozarjale so na kršitve predpisov v kreditnem poslovanju bank, spet brez odziva. **BS je bila takrat že odsotna; kot da centralne banke ni več.** Pa ne zaradi pravil območja evra, ki so res podpirala destabilizacijo. Tako kot vse evrske »nacionalne centralne banke« je BS imela vzvode, zdaj sicer bolj neformalne, da stori, kar je treba storiti. (Še več vzvodov je imela kot lastnik bank in s fiskalno politiko Janševa vlada, ki je prispevala ogromno h globini krize po letu 2008, a to ni naša tema.) Slovenski bančni zlom ni bil posledica prevzema evra. Islandija ni bila v evru, pa je padla; Irska, Španija, Portugalska, Grčija in Italija so bile v evru že dolgo prej; in večina evrskih držav ni padla.

Za nedejavnost guvernerja Kranjca lahko navedem tudi olajševalno okoliščino. Bil je stisnjen v kot. V jedru tedanjih procesov je bil povsem smiseln projekt sestavljanja novega slovenskega zasebnega kapitala – ampak večinoma v **drugotnih, razvojno pasivnih panogah** (ter na podlagi nevzdržnih finančnih konstrukcij, utemeljenih na projekcijah dobičkov, ki bi jih dajalo le nenehno prihodnje dolžniško dotiranje domače porabe). **Najvplivnejše interesne naveze so**

bile takrat že takšne. Kamor koli zunaj BS se je guverner obrnil, povsod je dobil sporočilo, da je vse v redu. Za centralno banko pa to vseeno ni opravičilo. (Nobenega opravičila ni tudi za tedanjega predsednika vlade in njegovega finančnega ministra ter za tedanja vodstva NLB in NKBM, a to ni naša tema. Čisto majčkeno opravičilo za slovenske bančnike je, da so v teh bakanalijah vodile tuje, konkretno avstrijske banke.)

Morda je potrebna še dodatna obrazložitev trditve, da je v tem valu sestavljanja slovenskega zasebnega kapitala ta nastajal na napačnih mestih. Kapital ne nastane zlahka. Še najtežje nastane v kakšnih idilično razumljenih visokokvalitetnih izvoznih panogah, delujočih v svetovni konkurenci. Po tej plati so bile lokacije za sestavljanje domačega zasebnega kapitala logične. Za hitro sestavljanje kapitala so bile edine možne. Vendar je ta plat nesmisel.

Kapitala ne moreš narediti v zaklonu pred kakovostjo. Kapital naredi šele kakovost. Biti kapitalist ni enostavno. Končna resnica je, da kapital pač ne nastane hitro in zlahka. Kredit (ali darilo ali rop) še ne naredijo kapitala. Država se ne more iti strategij, v katerih nastane zasebni kapital zlahka. Lahko se gre le strategije in podpira le procese, v katerih nastane težko. Dokler ga ne nastane zadosti, pa se je treba zanesti tudi na državnega (in ga seveda znati upravljati). Tako so ravnali v državah evropskih »gospodarskih čudežev« v svojih tranzicijah po drugi svetovni vojni in z nemajhnimi preostanki vse do danes. Pa tudi spet na novo danes.

Zgornje ni kritika menedžerskih odkupov nasploh, z menedžerskimi odkupi ni čisto nič narobe. Za številne je res škoda, da niso uspeli. Tiste, ki niso uspeli, so pokopale iracionalne projekcije prihodnosti, pomešane z moralnim hazardom menedžerjev in bančnikov, z njihovim pričakovanjem, da bo morebitne izgube na koncu pokrila država. Z drugimi besedami pohlep, novi neoliberalni nebrzdani zasebniški pohlep.

(Propad tedanjih velikih gradbincev pa je bil neizbežen. Živel so od enormnega lastnega zadolževanja in od zadolževanja naročnikov poslov ter od korupcije in so bili temu primerno preprosto zanič. Verjetno je odveč pripomniti, da je postal ta vzorec gradbeniške korupcije, financirane z državnim zadolževanjem, spet praktično edina »razvojna vizija« slovenskih vlad; in da dobiva še dodaten zalet v načrtih sedanje vlade za prebijanje iz letošnje krize.)

Drugi korak propadanja: 2013

Ko je oktobra 2008 počilo, sva si s kolegom v BS rekla: hvala bogu za »svetovno krizo«; če bi se slovenska kreditna evforija še kar nadaljevala, bi bil naš lastni kolaps čez kakšno leto še veliko hujši. (Ta razgovor si ohranjam v spominu, da ne pozabim, da so bile reči vsaj v osnovi takrat že jasne.) Po zlomu bi bilo treba nekaj ukreniti in nekaj se je, a premalo. V tem času so vsi politični akterji verjetno še računali na kakšno čudežno odrešitev velikih dolžnikov, na katerih interese so se pripeli v letih zadolževanja na obeh političnih »polih«.

Dejstvo je, da so domače banke z izločanjem slabitev in rezervacij (iz takrat močno povečanega zaračunavanja podjetjem in prebivalstvu ter z vladnimi dokapitalizacijami) pokrile že pred »sanacijo« za več kot polovico svojih lukenj. V vsakem primeru pa bi bili potrebni še nekateri močni državni posegi. Vlada bi morala še bolj dokapitalizirati svoje banke in morala bi aktivirati njihove rezervacije, za kar bi morala organizirati stečaje lastnikov najbolj zadolženih podjetij (nekoliko primerljivo s poznejšo dokaj uspešno hrvaško rešitvijo krize Agrokorja). Nova generacija slovenskih politikov pa tega ni bila več zmožna. Normalno bi bilo, da bi dala kakšno uporabno pobudo BS, pa je tudi tokrat ni. Problem se je samo odlagal in se na koncu iztekel v »outsursano« bančno sanacijo, v kateri je zablestel novi guverner BS Jazbec.

Boštjan Jazbec je bil na sceni že od začetka slovenskega »drugega obdobja«. V letih velikega zadolževanja je bil kot član Sveta BS navdušen zagovornik »finančnega poglobljanja«, vselej usklajeno z Janševim finančnim ministrom Bajukom (argentinskim državljanom, ki so ga pripeljali v Slovenijo iz neke obskurne podružnice Interameriške banke iz sistema Svetovne banke). Ko je prešlo »poglobljanje« konec leta 2008 v zlom, je Jazbec tik pred iztekom mandata na vrat na nos odstopil in izginil iz države.

Čakalo ga je, kljub – spet – neobstoju kakršnih koli referenc, vsaj ne pozitivnih, mesto svetovalca Mednarodnega denarnega sklada (MDS) pri centralni banki Kosova. (Prijetna mednarodna zaposlitev ga je čakala tudi deset let pozneje, ko je na vrat na nos pobegnul iz BS drugič.) Po izteku kosovske pogodbe je bil konec leta 2012 imenovan za svetovalca MDS v polmilijonskem južnoameriškem Surinamu, a so ga leta 2013 že poslali nazaj v Ljubljano. Na podlagi kandidature, ki jo je vložil zanj Igor Masten z Ekonomske fakultete v Ljubljani, ki je opravil tudi potrebno medijsko promocijo, ga je predsednik republike Borut Pahor predložil parlamentu v imenovanje za guvernerja BS. Položaj je zasedel julija 2013.

Značaj slovenske politike je bil v tem času že popolnoma drugačen od tistega pred desetletjem. Glasovanje v Državnem zboru je prineslo Jazbecu skoraj največjo podporo v zgodovini te častitljive ustanove (77 glasov za in 7 proti). Pa so vsi vedeli, koga volijo; direktor Analitsko raziskovalnega centra BS je dal odpoved tisti hip, ko je bil sporočen izid glasovanja.

V samo nekaj mesecih do decembra 2013 je bila potem z učbeniško šok terapijo opravljena slovenska »sanacija bank« po že vnaprej napisanem scenariju, ki je vključeval predhodno ustvarjanje atmosfere ekstremne krize z brezsravnim laganjem predsednika vlade (do marca tega leta) Janeza Janše in njegovih »mladih ekonomistov«, predvsem Igorja Mastena, o katastrofalnem ekonomskem stanju Slovenije. Ta priprava terena, ki je luknje bank knjigovodsko še povečala in spravila državo – pač po janševsko – skoraj na rob razsula, je bila bistvena. »Sanacijo« so potem opravile ekspresno, za nekatere naloge kar z (romunskimi) študenti in z ocenjevanjem vrednosti podjetij »z ulice« neke tuje zasebne firme **brez vsakega domačega sodelovanja**. Banka Slovenije je bila spet odsotna, kot da je ni. V tej zgodbi sta skupaj z Ministrstvom za finance le prevajala v slovenščino in poskrbela za podpise domorodcev, ki jih zahteva protokol tovrstnih operacij.

Rezultat je bil, kot vemo, da so bili v breme slovenskega javnega dolga preneseni na DUTB nesorazmerno veliki deli terjatev bank do slovenskih podjetij, dejansko lastništva teh podjetij, ki so bila tam prepuščena v »avtonomno« razpolaganje njenim (izhodiščno tudi tujim) zelo sumljivim vodjem; in da se je v vzporednih procesih pod vodstvom finančnega ministra Uroša Čuferja vlada Alenke Bratušek zavezala Evropski komisiji, da bo odprodala v tujino praktično ves slovenski bančni sistem ter številna druga najbolj donosna slovenska podjetja. In kot da smo že pozabili, da so se v tem krachu med letoma 2008 in 2013 razblinili v nič tudi kapitalski skladi, v katere se je natekel izplen začetne tranzicijske kuponske privatizacije.

Ne bom povsem pritrdil tistim, ki pravijo, da je bila ta vseobsežna razprodaja slovenskega premoženja dejansko glavni cilj projekta »sanacije«. ECB in Evropska komisija sta se takrat zares ukvarjali prav panično (in naravnost zločinsko) z reševanjem vseh evropskih finančnih kriz in morda še najbolj s preprečevanjem nemške (zaradi velike izpostavljenosti nemških bank v Grčiji, Italiji in Španiji). Slovenski problem ni bil tako hud kot problemi nekaterih drugih držav in če bi bila slovenska država sposobna sodelovanja ali vsaj obrambe, bi bil izid drugačen. Ko je dala vedeti, da tega ni sposobna, pa so se vsi spravili nanjo. Svetovni »finančni trgi« niso društvo prijateljev mladine. Leta 2013 so si končno podredili tudi Slovenijo.

Samoukinitev

V oči bode, kako je imelo dogajanje leta 2013 ne samo enako vsebino, temveč celo enake forme kot tisto iz kaotičnega prvega leta tranzicije, ko so zmedeni novi voditelji novega slovenskega kapitalizma povabili v Slovenijo ekipo ameriških »čikaških« ekonomistov, ki so pozneje s svojim »stabilizacijskim programom« spravi v bankrot Jelcinovo Rusijo (zagotovo ne samo zaradi napačnega strokovnega svetovanja; a zagotovo tudi zaradi prav nedoumljive neumnosti gostitelja, izgubljenega v značilnem postkomunističnem liberalističnem sanjarjenju).

Takrat, leta 1991, sva bila z direktorjem Analitsko raziskovalnega centra BS poklicana k nekemu obrobnemu operativnemu sodelovanju v Vilo Podrožnik, kjer je bil štab gostujoče ekipe pod oholo komando dveh ali treh Američanov in njihovega oficirja za zvezo Borisa Pleskoviča, do takrat uslužbenca Svetovne banke (in včasih je šel mimo Lojze Peterle). Vsebina projekta je bila standardna »vzhodnoevropska« šok terapija za hipno izbrisanje vseh starih produktivnih in ekonomskih struktur, po predpostavki ničvrednih, katerih nadaljnje vzdrževanje bi pomenilo le izgubo časa in denarja. Nadomestili naj bi jih trg, demokracija in tuje neposredne naložbe.

Ko smo vprašali, kdo neki bo investiral v tako velikem obsegu v državi, za katero nihče ne ve, da sploh obstaja, so rekli, da Slovenci iz ZDA. Bilo je nagnusno. (Vodja tedanje ameriške misije David Lipton je bil pozneje ter do letošnjega februarja prvi namestnik predsednice MDS-a, sedanje predsednice ECB; njegov slovenski oficir za zvezo pa je zdaj že vrsto let predsednik Svetovnega slovenskega kongresa.)

Prej sem rekel, da je bila za propad Jelcinove Rusije v tej vrsti »stabiliziranja« kriva tudi neumnost gostitelja. V Sloveniji ni bila v igri samo neumnost. Projekt je bil nadvse skladen s tedanjim Janševim vojnim osamosvojiteljstvom, ki je bilo le kopija napol ustaškega hrvaškega HDZ-jevskega: prizadevanje, da je vojna čim bolj uničujoča, da vrže stari sistem v razsulo in poruši ekonomsko bazo stare elite, medtem ko »mi« v zaledju sestavljamo svojo privatno vojsko za svojo končno privatno osvoboditev – hrvaški HDZ svoje gardijske brigade nekje na varnem na zahodu države, Janša svojo kdo-ve-zakaj znamenito »brigado Moris« nekje na varnem v Kočevskem Rogu. (Janša je znal že takrat samo kopirati in že takrat le reči, ki so povsem skregane s slovensko stvarnostjo.)

Leta 1991 smo se temu večdimenzionalnemu scenariju uničenja in podreditve izognili, kar nam ni niti najmanj kar padlo z neba; bilo je produkt naše tedanje kakovosti. (Ekonomski kolonizaciji so se takrat izognili poleg nas še Čehi, a ti s svojo veliko slabšo podedovano produktivno strukturo, ki je terjala že od vsega začetka veliko zadolževanje, samo do leta 1997.) Sledil je naš ekonomski vzlet. Potem so prišli politični in ideološki zasuki v letih 2004–2007, po njih in zaradi njih finančno prenažiranje in finančni zlom in potem **obnovitev zgodbe iz leta 1991**. V New Yorku so si svoj poraz iz leta 1991 zapomnili; dokler kažeš, da znaš upravljati svojo državo in da ti gre dobro, ti ne morejo nič; a so nas imeli na piki, vlekli svoje poteze in čakali.

Tako kot je igrala glavno vlogo v ustvarjalnih procesih »prvega obdobja« tranzicije, je igrala BS glavno vlogo tudi v uničevalnih procesih »drugega«. Centralna banka je pomembna, čeprav to opaziš šele v tistih redkih trenutkih, ko gre zares. Pri tem moramo vedeti, da problem s slovenskimi centralnimi bankirji »drugega obdobja« sploh ni tisti, o katerem se navadno sprašujemo, namreč, **kaj, konkretno, delajo ali so naredili**. Problem je, **da ne delajo nič**: da se po neoliberalno »umaknejo« in prepustijo prostor tistih državnih politik, ki so v njihovi pristojnosti, najvplivnejšim **zasebnim** interesom, kakršni so bili v Sloveniji najprej tisti drugoligaški domači, potem pa predvsem tuji.

[2.] POGLED OD ZNOTRAJ: MEHANIZMI SAMOUKINITVE

Slovensko »drugo obdobje« je prineslo tudi zmagoslavje »mladih ekonomistov«. Uveljavili so se v vešče vodeni medijski kampanji, takrat še bolj ali manj študenti, s cenenimi neoliberalnimi klišeji, pisanimi na kožo prodirajočega novega rodu slovenske provincialne elite. Od »mladih ekonomistov« je ta novi rod slišal tisto, kar je prebral tudi v svojem FAZ-u, Spieglu ali Economistu ali zvedel od svojih prijateljev v ZDA in EU. Dobil je v svojem domačem okolju tisto, kar mu je veljalo za modrost velikega belega sveta in bil navdušen. Navedel sem že, kako so mučile te razburljive floskule tudi prvega guvernerja BS Arharja, dokler ni doživel, na svojem položaju tako rekoč iz prve vrste, zlom gospodarstev, v katerih so jih vzeli resno.

»Mladi ekonomisti«, ambiciozni in pohlepni, so zgrabili duh novega časa. V neoliberalizmu so slavili zmago in leta 2013 so dobili najprodornejši med njimi v prosto razpolaganje slovensko centralno banko. V nadaljevanju bom prikazal, kako je to izgledalo od znotraj same BS.

Za začetek je treba omeniti zelo omejeno kapaciteto zadnjih dveh guvernerjev za razumevanje področja dela, ki jima je bilo poverjeno. Jazbecu je dal MDS status strokovnjaka le zato, da je dobil referenco za položaj guvernerja v Sloveniji. Neoliberalno kadrovanje v državnih institucijah pomembnih držav pokrivajo predvsem velike newyorške zasebne firme, najbolj tipično Goldman Sachs, medtem ko pokriva predvsem periferijo še vedno tudi MDS. Jazbečev naslednik Vasle, pred tem 12 let direktor Urada RS za makroekonomske analize in razvoj, pa je verjetno zvedel nekaj več o tem, kaj je to centralna banka, šele ko je postal januarja 2019 njen guverner (potem ko jo je Jazbec osem mesecev pred iztekom mandata – spet – čez noč popihal). Pa so tudi Vasleta izvolili s samo 28 glasovi proti, upoštevajoč, da je bila zdaj tam z 9 glasovi proti tudi Levica. V njegovi bivši službi pa se je, kot se reče, proslavljanje zavleklo pozno v noč.

Jazbec je začel takoj na veliko zaposlovati v glomaznih novih administrativnih aparatih, v vseprisotnem piaru (ki se je pod Vasletom še dodatno okrepil) in nešteti novih sekretariatih in tajništvih sekretariatov, pod okriljem katerih si je vodstvo zgradilo svoj lastni mali svet velike pomembnosti in ga ločilo od podedovanega strokovnega jedra BS s pravim požarnim zidom. Pozneje, soočeni z vprašanji o razlogih za tako povečano zaposlovanje, so začeli omejevati zasedenost strokovnih oddelkov in outsursati strokovna opravila (ob komentarjih, no, dovtipih, da je postal Deloitte že kar slovenska centralna banka v senci).

Kanale komunikacije in vodenja so nadomestili kanali administriranja in nadzora. Nekoč smo prebili ekonomisti dolge popoldneve na posvetih pri guvernerju in viceguvernerjih, zdaj tega ni več. Zdaj smo samo še njihovi brezlični »zaposleni«; Jazbec nam je ob vsaki priložnosti nadvse rad sporočil, da smo vedno zamenljivi. Shemo upravljanja centralne banke Republike Slovenije so predelali po modelu za upravljanje tovarn srajc v Bangladešu, kakršnega vcepljajo našim nadobudnim poslovnim voditeljem slovenske šole za menedžment.

Z obema novima guvernerjema je postalo upravljanje z institucijo samo še stvar kontrole: prestrašenega, defenzivnega, samozaščitnega skrivanja vodstva pred nerazumljenimi procesi, ki potekajo v strokovnih oddelkih BS na drugi strani požarnega zidu. Strokovna usposobljenost kolektiva je na mnogih področjih še vedno zelo dobra; in vsi delajo; a kaj? Stroj se vrti po inerciji, opravlja rutinske operativne naloge po predpisih in zahtevah ECB in drugih evropskih institucij ter po neskončnih, vsak dan novih in vsak dan bolj absurdnih zahtevah domače hišne administracije in to je to. Če ocenjuješ, zgolj kot eden od »zaposlenih«, kakovost in učinkovitost upravljanja z institucijo, v kateri delaš, ne vidiš nobenega vodenja, nobenega načrta, nobenih ciljev, vidiš le v nebo vpijočo neumnost in nesposobnost.

Centralna banka po prevzemu evra

Zgoraj povedano bom prikazal malo podrobneje na primeru Analitsko raziskovalnega centra (ARC), v katerem sem delal. Najprej pa kratko pojasnilo. S prevzemom evra je Banki Slovenije prenehala njena prejšnja glavna naloga. BS ne more imeti, objektivno, tudi nobenega vpliva na denarno politiko ECB. S tem smo nekaj izgubili, a še več pridobili. Z izgubo tečajne politike ni majhna Slovenija potem, ko se je že prebila čez svojo uvodno tranzicijo, izgubila nič. Izgubila je – veliko – le z izgubo avtonomije finančne regulacije, čeprav je ta dokaj omejena tudi v neevrski Evropi. Države imajo v vsakem primeru na voljo še številne druge, še pomembnejše politike.

Evrskim nacionalnim centralnim bankam ostajata poleg številnih operativnih poslov dve glavni nalogi. Ena je »**nadzor bank**« ali »**supervizija**«. Po prejšnji krizi si je vzela tudi na tem področju velik del pristojnosti ECB; in v Sloveniji je bil že praktično ves bančni sektor podarjen tujcem. Pa vendar. Bančni nadzor ECB je, kot vse »evropsko«, formalističen in zbirokratiziran; in glavna tveganja se skladno z neoliberalno filozofijo ECB zanemarjajo. Če padejo banke tujih lastnikov, jih res ni treba reševati nam samim, a ni zato druga škoda domačemu okolju, na primer zaustavitev kredita nič manjša oziroma je, sodeč po naših izkušnjah, še večja (ter še bolj zdaj, ko vodi vse glavne banke v Sloveniji samo še plehki kratkoročni profitni motiv njihovih špekulantskih lastnikov ter je edini preostali »strateški lastnik« v bančnem sektorju tisti madžarski). Evropska jamstvena shema za depozite bo še dolgo neoperativna ter pade v večji krizi reševanje varčevalcev v breme domačih proračunov. In tako naprej.

V tem degeneriranem neoliberalnem svetu so finančni sistemi v samem jedru vsega ekonomskega (in družbenega) in v samem jedru sodobnega ekonomskega (in družbenega) razkroja. Tveganja so ogromna. In hočeš nočeš, ECB gor ali dol, je za vzdrževanje slovenske finančne zdržnosti še naprej odgovorna predvsem BS. Vzvodi, ki jih ima na razpolago, so omejeni – a jih ima, jih mora imeti, če jih nima, si jih mora pa izmisliti, to sta njen posel in njena odgovornost. In kar je za vsako centralno banko bistveno: vzdrževati mora svojo lastno kakovost, da bo zmožna ustreznega odziva takrat, ko se začne lomiti (kar se prej ko slej bo).

Centralnobančni nadzor je makroekonomski in sistemski in mora biti umeščen v širšo ekonomsko in finančno analizo. Vse centralne banke zato vzdržujejo kot svoje štabne oddelke oddelke za makroekonomsko analizo. Sposobnost dobre lastne **makroekonomske analize** je pogoj za opravljanje nalog centralne banke. Analitski oddelki centralnih bank so bili v predneoliberalnih časih (pred prevzemom javnih institucij po zasebnem kapitalu) glavni **kadrovski inkubatorji** za same centralne banke, pa tudi širše. Zaradi posebnosti področja dela centralnih bank so se njihova vodstva formirala praviloma v njih samih.

Slovenska centralna banka ima tak oddelek od ustanovitve Narodne banke Slovenije leta 1972, skladno s splošnim vzpostavljanjem funkcij tedanje slovenske proto-suverenosti. Na mestu je, da izpostavim v tem času odločilno vlogo njegovega dolgoletnega direktorja Mitje Gasparija. V ARC-u so se učili dva poznejša (*de facto*) guvernerja in dva finančna ministra ter mnogi drugi, v kritičnih časih tranzicije nepogrešljivi viceguvernerji in vodje oddelkov v BS, natančneje kar celi oddelki, če se omejim samo na BS, pa bi lahko našteval tudi širše. Takih inkubatorjev za ekonomiste je v Sloveniji malo, poleg našega samo še en; ljudje so nenehno odhajali, oddelek se je nenehno praznil in začel na novo. Ni bilo predaha, v katerem bi tudi sam dosegel raven vrhunske kakovosti (upoštevajoč kriterij, da je centralnobančna analiza ena najbolj visokotehnoloških operacij v vsaki državi). Je pa, poleg drugega, štirideset let vcepljal v svoje ožje in širše okolje znanje in profesionalno etiko – ter občutenje pripadnosti in odgovornosti do domače ekonomije in družbe, ki je temelj kakovosti vsake državne institucije.

Upravljanje z znanjem

Guvernerja Jazbeca smo videli v ARC-u v vseh petih letih samo enkrat za četrto ure, guvernerja Vasleta v mojem času nikoli. Takoj je bilo očitno, da je Jazbec predal oddelek v upravljanje svojemu prijatelju, profesorju ekonometrije (makroekonomske matematike) Mastenu in kazale so se ambicije o pretvorbi oddelka v vpliven lokalni neoliberalni možganski trust. A naj zadošča, da navedem pričakovanje enega od tedanjih Jazbečevih somišljenikov, »da bo razhajkal zdravo jedro sedanjega 'raziskovalnega centra' Banke Slovenije in iz njega naredil soliden raziskovalni oddelek, kot ga imajo vse centralne banke na svetu (razen naše)«. Opisal bom izvedbo.

Pod Jazbecem je prišel ARC pod operativno komando »glavnega ekonomista«, indijskega in ameriškega državljanca, strokovno in vodstveno nadvse nekompetentnega upokojenca MDS-a. Masten in še dva kolega s fakultete so dobili odlično plačane petinske zaposlitve na nekaterih novih fiktivnih delovnih mestih, a smo jih videli le redko (še obvestila o plači jim je morala pošiljati tajnica po pošti na dom). Pozneje so se nekaj spričkali ter je Indijca zamenjal Mastenov avstrijski prijatelj ekonometrik, ki ve o slovenski ekonomiji, tako kot vsi specialisti ekonometriki, toliko, kolikor vem jaz o življenju na Marsu.

Mesto direktorja oddelka je ostalo v teh kadrovskih kombinacijah od dneva Jazbečevega imenovanja prazno. Po enem letu so morali dovoliti napredovanje namestniku, a je tudi ta hitro obupal in zbežal iz BS. Jeseni 2016, ko je Igor Masten spet kandidiral za viceguvernerja, so on in prijatelja iz previdnosti odstopili s svojih petinskih zaposlitev; ko je kandidatura propadla, je Jazbec le dal oddelku direktorja, ki se je obdržal, Mastenovo ženo (profesorico ekonometrije z Univerze na Primorskem). Ta družinsko-prijateljsko-poslovna razmerja v BS so kar groteskna.

Že v prvih mesecih Jazbečevega »razhajkovanja« je zaradi sistematičnega zaježevanja pobegnila iz ARC-a, večinoma v tujino, glavnina njegovih ekonomistov, med njimi vsi tedanji z doktoratom. Eksodus se je v naslednjih letih nadaljeval in danes najdemo – v tem zadnjem dejanju nekdanjega inkubatorja – begunce iz ARC-a tudi na nekaj pomembnih strokovnih in vodstvenih položajih v Ljubljani. Nova usmeritev je bila, da bosta ARC in oddelek za finančno analizo prednostno zaposlovala tujce in sta jih res, a so tudi ti večinoma že kmalu ušli. Zato se je zadnja leta lov za tujci že nekoliko polegel; zdaj nadmeščamo odhode večinoma z zaposlovanjem vseh ljubljanskih in koprskih diplomantov obeh Mastenov, dobrih in slabih.

Da ne bo razumljeno narobe: Slovenija je majhna, vse vrste izmenjave s tujino so normalne. Delo v oddelku je itak prepleteno z doktorskimi študiji v tujini, z daljšimi staži v Frankfurtu in nenehnimi potovanji v Frankfurt ter dvojezično. Ni pa normalno, da državna institucija odganja domače ljudi v tujino, da lahko potem zaposluje tujce, in da se tudi v notranji komunikaciji vsiljuje angleščina samo zato, da se ustvarja nekakšen – za nekoga – videz svetovljanstva. Pa seveda zato, da je vsem jasno, **kam pripadamo** in predvsem **kam ne pripadamo**.

ARC se je usmeril v matematično analizo, analizo česarkoli, samo da je matematika, s katero se mrcvarijo nikoli izprašani aksiomi neoklasične paradigme o brezmadežnem delovanju *laissez-faire* ekonomije in družbe: v standardni neoliberalni maniri, v kateri je naloga ekonomske teorije samo še ta, da legitimira to absurdno režimsko ideologijo kot objektivno znanost. Kar proizvede ta kvazi znanost kvazi uporabnega, so tedaj le napotki za izogibanje spremembam, saj »naravnih zakonitosti« tržne ekonomije pač ni mogoče spreminjati – v svetu, ki kriči po spremembah. Kdor želi, se lahko zamisli nad tem, da ni bila ekonomska teorija še nikoli tako znanstvena, prav inženirsko natančna in matematično dokazljivo pravilna, kakor je danes, ko se resnična gospodarstva sesedajo, pa ekonomisti nimajo pojma zakaj in kako to preprečiti.

Seveda je matematika uporabna, ampak za kaj? Mladi ljudje v ARC-u delajo še naprej samo tisto, kar so delali v (enako deformirani) šoli, brez nadgradnje, potrebne, da se naučijo tudi tiste vsebine, ki je ekonomistom z nekaj napora tudi dostopna in s katero njihovo metodološko znanje šele dobi svoj smisel. Prihajajo iz šole v resnični svet, v prvovrstno makroekonomsko prakso, kjer bi morali svoje začetniško in enostransko znanje osmisliti, ga šele zares narediti, a se to ne zgodi. Naši mladi ostajajo zatakneni v času, drobna kolesca v vsemogočem kolesju te vsevprek razpredene mašinerije svetovnega in slovenskega neoliberalnega razkroja.

Kar se tiče prave ekonomske analize je bila ob moji upokojitvi v oddelku (in v vsej BS) poleg čisto majhnega števila dobrih področnih specialistov samo še ena oseba, sposobna kvalificirane refleksije o vsaj temeljnem dogajanju v slovenskem gospodarstvu. Za ponazoritev: samo še ta ena oseba je, ki ji lahko vodstvo BS poverja razgovore z obiskovalci iz tujine, ki prihajajo dnevno v centralno banko po informacije o ekonomskem stanju Slovenije. Pod Vasletom je bilo upravljanje z gradivi na to temo predano kar pod nadzor njegove poverjenice za piar. Samo še za to gre, to je zdaj edini smoter centralnobančne analize. Popoln potop.

V opisani mešanici nesposobnosti in pokvarjenosti, s katero so se novi gospodarji centralnobančne analize lotili svojega moderniziranja, si je peščica ljudi finančno lepo opomogla, makroekonomsko znanje v BS pa je bilo že skoraj dokončno uničeno. Moj bivši majhni, pa vendar tudi pomembni ARC, ki so ga nekoč ustanovili kot enega od gradnikov slovenskega osamosvajanja, so nove elite osamosvojene Slovenije po hitrem postopku izropale in odpravile. Pa seveda ni edini. Pišem o tistem, kar poznam, seveda pa je takih zgodb nešteto.

Znanje in Neznanje

BS zaposluje v svojem nekdanjem slovenskem inkubatorju, če jih le dobi, tujce, v vodstvena znanja uvaja tujce, še študenti na praksah so največkrat tujci – za čigavo dobro? Naši mladi nimajo pojma o tem, da delajo v instituciji slovenske države. Edine cenjene analize so tiste šolsko abstraktno metodološke; sestanki so, če se le da, v angleščini; stikov z vodstvom BS praktično ni, skoraj edina komunikacija iz oddelka navzven je z ECB v Frankfurtu; karijerne vizije mladih so v glavnem zaposlitve v zaprašenih birokratskih aparatih ECB in Evropske komisije.

V Sloveniji ekonomistov ne dobiš z razpisom, moraš jih ustvariti. ***Posel vsake centralne banke je, da vzgaja domač strokovni kader, domačo profesionalno elito.*** Zato in zato, ker so delali tako tudi v drugih državnih institucijah, smo znali v Sloveniji leta 1993, ko je bilo potrebno, sami ustanoviti dve delujoči »slabi banki«. BS se je znala argumentirano in zato uspešno pogajati z zelo kritično nastrojenim MDS-om, ki je pred prevzemom evra nadziral Slovenijo. In še guverner Kranjec je znal nagnati iz sobe kakšnega bolj nesramnega predstavnika »mednarodnih financ«. Danes je to nepojmljivo. ***Ne more biti drugače, če nimaš znanja in če ne gojiš znanja.***

Vsebina dela centralne banke je, če skrčim opis na bistveno, ustvarjanje znanja in upravljanje z znanjem. To velja, končno, za večino funkcij in institucij države v hudo kompleksnem sodobnem svetu. Danes je v Sloveniji ljudi z makroekonomskim znanjem vse manj in ne bo več dolgo, ko jih sploh ne bo več; in takrat jih ne bo več zelo zelo dolgo. Nikogar ne bo, ki bi nadomestil Boleta, Gasparija, Mencingerja, Ribnikarja in druge. Pa bodo še kako potrebni.

Zgрозim se ob misli, da v Slovenijo spet pljusne kakšna hujša finančna kriza, kar prej ko slej bo, morda že kmalu. Zgрозim se ob misli, da bi evrski sistem razpadel in bi morali spet uvesti lastno valuto, ker je s strokovnim zaledjem, s katerim dela slovenska politika, ne bi znali. Že čez nekaj let pa ne bo v Sloveniji sploh nikogar, ki bi znal o takem projektu že samo racionalno razmišljati. (Toliko v opomin slovenskim nasprotnikom evra: da je naš problem čisto drug in naj

se raje ukvarjajo z njim.) In ne gre samo za valuto, gre za skoraj vsa področja državnih politik (z enakim opominom glede zlobne EU tudi na teh področjih). V današnji Sloveniji verjetno ni področja nenaravoslovnih in netehničnih znanj, ki ne bi usihalo ali že kar propadalo.

Antiintelektualizem slovenske politike je očiten – v svetu, v katerem je upravljanje družb vedno bolj komplicirano in zahtevno. Komunisti so v svojem času zatrli velik del prejšnjih elit, a so tudi ustvarjali nove. Sedanja oblast ne ustvarja ničesar novega. Slovensko državištvo je danes samo še personalna in miselna preslikava – zadnja karierna stopnička – vaškega občinskega politikantstva. Slovenija je samo še seštevek občin in njihovih upravnih enot, kmetijskih zadrug in gasilskih društev. To ni **država**. Sedemdeset let graditve države se je izteklo v prazno.

Določena, čeprav za družbo »v razvoju« preskromna nova kakovost nastaja v novih tržnih in navzven odprtih okoljih – a samo v teh, strogo ločenih od države in politike. Moraš biti naravnost zabit, **da misliš, da to zadošča**. Takšna bedna, **na zgolj polovico same sebe oskubljena struktura** je zanesljivo nevzdržna. Pride čas, ko se zanesljivo sesede vase.

[3.] REZULTATI NEOLIBERALIZACIJE

Napredovanje družb, preteklo in še bolj prihodnje, predpostavlja aktivne državne politike ter dobro delovanje državnih aparatov in javnih storitev. Govorimo o politikah, ne o lastništvih in investicijah. Politika ni prostor za nepotešene *wannabe* kapitaliste, polne idej o tem, kaj vse je mogoče početi s tujim denarjem. Napredovanje družb predpostavlja obstoj političnega establišmenta, ki zna zagotoviti dobro delovanje državnih aparatov in javnih storitev.

Današnji slovenski politiki pa se ukvarjajo samo še z »razbremenjevanjem gospodarstva« in višjih dohodkovnih razredov ter s privatiziranjem čim večjega števila področij družbenega življenja: s standardno neoliberalno redistribucijo znotraj bolj ali manj danih kvot nacionalnega dohodka in premoženja. **Drugih vizij in politik ni**. Neoliberalizem ni zelo ekstremen, ljudstvo še ni povsem zatolčeno in pasivno (kot v družbah, ki propadajo na ta način že petdeset let), procesi so postopni. Vsaj v obdobjih vladanja »liberalcev« ni šok terapije, je bolj postopek kuhanja žabe, ki pa teče v nesporno thatcherijanskem vzorcu. S posledicami.

Leta 2018, na vrhuncu zadnjega konjunktornega cikla, je bila slovenska produktivnost dela (produkt na zaposlenega) za samo 6 odstotkov večja kot deset let prej, v naslednjem, še vedno dobrem letu pa se sploh ni več povečala. Za primerjavo, v desetletju pred tem se je povečala za 35 odstotkov. Med letoma 1994 in 2007 je rastla, kot je za »dohitevajočo« družbo normalno, vsako leto za okrog tri odstotne točke hitreje od rasti produktivnosti dela v že »zreli« Nemčiji. Po letu 2015, ko je bila gospodarska rast po krizi spet odlična, pa za manj kot eno, če sploh. (Rast je poganjalo ponovno zaposlovanje v prejšnji krizi odpuščenih delavcev in potem, ko jih je zmanjkalo, zaposlovanje tujcev, s samo neznatnim povečevanjem produkta na zaposlenega.)

Če sklepamo po značaju medijev, ki so najbližji poslovnemu svetu (Finance, Delo), so se politične preference slovenskih podjetnikov v zadnjih letih že vidno nagnile k naši katoliško tradicionalistični, podeželski skrajni desnici, pa čeprav v času izrazite konjunktore in rekordnih dobičkov. Dojemanje lastnih interesov v sferi, ki se promovira kot sfera slovenske podjetniške prodornosti in naprednosti, je danes že očitno prevladujoče konservativno in defenzivno.

Kakor koli gledamo, prek podatkov ali prek mehkejših kazalcev, se je slovenski razvoj v neoliberalizmu praktično zaustavil.

Neoliberalizem in demokracija

Temeljna vsebina neoliberalnega projekta je totalno podrejanje države zasebnim interesom. V Sloveniji se počasi odpravlja vse nezasebno, vse »makro«, družbeno, državno, nacionalno – s svojevrstno tehniko, ki je večinoma povsem primerljiva s tisto v Banki Slovenije. Neoliberalnih državnih institucij ne določa, kaj počnejo njihovi »vodilni«. Določa jih, da ne počnejo nič, namreč nič lastnega, državnega, nacionalnega. Ljudje, ki jih tam vidimo, neoliberalni frontmeni, medijski nastopači, so nepomembni. Kar je pomembno, je, da so tam prav oni, taki kot so oni.

In kdo jih tam nastavi? Nastavijo jih tako ali drugače naše politične stranke. In ko pogledamo politične stranke, vidimo, da so v njih prav takšni in da so njihova kadrovanja zgolj logična. Ne bi mogla biti drugačna. In kdo nastavi politike? V demokraciji jih nastavimo mi vsi, državljani in volivci. Smo torej Slovenci nasploh zabiti in zaostali? Ampak kako smo potem zmogli tudi svoje velike zgodbe, posebno tiste iz prejšnjega stoletja in med njimi tudi tisto zadnjo iz »prvega obdobja« tranzicije? Te velike zgodbe se danes načrtno potiskajo v pozabo – da bi se ja zdelo, da smo Slovenci idioti po svoji naravi, cel narod, vedno bili in vedno bomo. In da se ja ne bi videlo, kako je ta naša sedanja beda v resnici popoln zgodovinski unikum.

To ni problem, ki bi ga pojasnjevala samo šibkost »mlade« demokracije. Tudi ta je dajala rezultate, dokler se je v poosamosvojitvenem establišmentu še ohranjala inercija starega slovenskega energičnega, z dediščino partizanščine zaznamovanega državištva, v »socializmu« pač ne klišejsko zahodnjaškega, a že tedaj zelo zgodaj zagledanega v tedanji evropski normalni, aktivni liberalizem. Potem se je – v Evropi in pri nas – zgodila neoliberalna sistemska korupcija. V Sloveniji je vodila degeneracija elit v brezglavo privatiziranje najprej po oligarhičnem modelu in potem po kvizlinškem; ter v zaustavitev ekonomskega in družbenega razvoja. (Ne govorim o Janši, slovenski problem ni Janša. Takih, kot je Janša, je vedno in povsod dovolj; problem je, kot povsod, neoliberalno propadanje liberalcev.)

Ne smemo se slepiti s formami. Politika je na koncu koncev – v demokraciji ali drugače – samo javno najbolj izpostavljen segment najvplivnejših družbenih slojev. Politiki – v demokraciji ali drugače – so le izpostava **širše elitne sfere** najpremožnejših in/ali drugače najambicioznejših in najprodornejših v družbi. Ko so v tej sferi uvozili novo neoliberalno ideologijo, je v njej izpuhtel njen normalni, tako rekoč »naravni« interes za kakovost upravljanja družbe in države. Zamenjal ga je izključni interes zase. Česa takega ni niti med živalmi, ki živijo v čredah, tropih in krdelih.

Nenadoma je obveljalo, da sta avtonomija in kakovost državnega upravljanja nepomembni, če ne kar škodljivi. Davki, ki financirajo javne službe in javne storitve, so kar odveč. Pravni red, da nam tam neki uradnički gledajo pod prste, je odveč. Ne rabimo preveč pametne države, ki bi solila pamet nam, ki imamo denar in moč, ki jo daje denar. Mi se za kakovost politike ne bomo trudili. Zase in za nenehno pomoč, ki jo rabimo od države, bomo poskrbeli sami, to znamo, za vse drugo se nam fučka. Pa naj bodo tam v politiki cepci, za nas še toliko boljše.

Problem ima to dimenzijo: **dimenzijo totalne miselne in osebnostne degeneracije v širokem spektru slovenske novepečene neoliberalne elite.**

Te dimenzije kar nočemo videti. Prikrili so jo z znamenito floskulo, češ, saj smo vam dali vaš novi opij in vaše nove igre, saj smo vam dali demokracijo, da počnete z njo kar vas je volja: vsi vi drugi, vsi vi brez izobrazbe in znanja in brez vsakih izkušenj s kompleksnostjo velikih sistemov, kaj šele družbe in države. Ker je jasno, da boste naredili s to svojo demokracijo, brez nas, natančno takšen zmazek od države, kakršen je pogodu nam.